

Sytuacja dochodowa wiejskich gospodarstw domowych w Polsce w latach 2007–2014 i jej skutki

Income situation of rural households in Poland between 2007 and 2014 and its effects

Irena Łącka

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie,
Wydział Ekonomiczny

Streszczenie. Badanie dochodów gospodarstw domowych stanowi podstawę do oceny rozkładu i zróżnicowania dochodów w społeczeństwie i wpisuje się w działania mające na celu ograniczenie ubóstwa i wykluczenia społecznego. Rozpoznanie zróżnicowania dochodów różnych typów gospodarstw domowych (grup społeczno-ekonomicznych) umożliwia określenie stopnia wykorzystywania dostępnych dóbr i wpływu wzrostu gospodarczego na poprawę warunków życia społeczeństwa. W Polsce w ostatnich latach sytuacja dochodowa wiejskich gospodarstw domowych przez większość (76,3%) respondentów z grupy społeczno-ekonomicznej związanej z tymi gospodarstwami określana jest jako „przeciętna” (59,9%) lub „raczej dobra” (16,4%), a dość mały odsetek badanych uznaje ją za „złą” (4,9%) lub „raczej złą” (13,8%). Wskazuje to na poprawę sytuacji dochodowej i materialnej wiejskich gospodarstw domowych po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Nadal jednak ich dochody rozporządzalne w porównaniu z dochodami miejskich gospodarstw domowych są niższe. Rodzi to określone konsekwencje związane z poziomem życia i wielkością wydatków (na różne cele) wiejskich gospodarstw domowych. Celem artykułu jest ocena sytuacji dochodowej wiejskich gospodarstw domowych w Polsce w latach 2007–2014 oraz konsekwencji tej sytuacji dla wysokości i struktury wydatków ich mieszkańców. Realizacja tego celu wymagała analizy zmian wielkości i struktury dochodów oraz wydatków omawianych gospodarstw. Badania zostały wykonane z wykorzystaniem danych GUS na temat dochodów i warunków życia ludności naszego kraju. Na potrzeby opracowania zastosowano takie metody badawcze, jak: studium literatury, analiza porównawcza czy metody statystyki opisowej.

Słowa kluczowe: nierówności dochodowe • dochody • wydatki • gospodarstwa domowe • obszary wiejskie • Polska

Abstract. The survey of households income is the basis for the assessment of the distribution and diversity of income in society and is part of the efforts to reduce poverty and social exclusion. Recognition of income differentiation of different types of households (socio-economic groups) allows to specify the rate of use of available goods and the impact of economic growth to improve the living conditions of the population. In Poland in recent years, the income situation of rural households in the opinion of the majority (76.3%) of the respondents of this socio-economic group is referred to as “average” (59.9%) or “rather good” (16.4%), a rather small percentage of the respondents considered it as “bad” (4.9%) or “rather bad” (13.8%). This indicates improvement in the income and material situation of rural households after Polish accession to the European Union. Still, their disposable income compared to income of urban households are lower. This gives rise to certain consequences in living standards and the size of expenditures (for different purposes) of rural households. The aim of the article is to assess income situation of rural households in Poland between 2004 and 2014 and the consequences of this situation for the size and structure of expenditures of this social group. Its implementation required the analysis of changes in the size and structure of income and expenditures of rural households. The research was performed using data of income and living conditions of the population in our country by Central Statistical Office (GUS in Poland). While working on the article the following research methods were used: literature study, comparative analysis and elements of descriptive statistics.

Keywords: income inequalities • income • expenditures • households • rural areas • Poland

Wstęp

Rozważania nad sytuacją dochodową wiejskich gospodarstw domowych związane są z jednej strony z ekonomiczną teorią rozkładu dochodów w społeczeństwie, która jak twierdzi Kot, dotyczy opisu „ekonomicznych własności statystycznych rozkładów dochodów wśród członków społeczeństwa, traktowanego jako pewna populacja. [...] Dziedzina ta korzysta obficie z metod statystyki opisowej i matematycznej [...]. Bada też ekonomiczne mechanizmy tworzenia dochodów pojedynczych członków społeczeństwa oraz mechanizmy generujące rozkłady dochodów na etapie podziału pierwotnego i wtórnego (redystrybucji)” (Kot, 2012, s. 15). Z drugiej strony rozważania te odnoszą się do ekonomicznej teorii dobrobytu społecznego (tzw. ekonomii dobrobytu), którą można określić jako normatywną, etyczną ocenę funkcjonowania gospodarki z punktu widzenia społeczeństwa, dotyczącą m.in. rozkładu dochodów i nierówności dochodowych. Dodatkowo można spojrzeć na to zagadnienie w kontekście ekonomii rozwoju, gdyż wysokość dochodów przeznaczanych przez podmioty gospodarcze na konsumpcję, oszczędności lub inwestycje warunkuje rozwój gospodarczy i społeczny. Zróżnicowanie dochodów (nierówności dochodowe i ubóstwo) gospodarstw domowych wpływa na poziom konsumpcji, wybór dostępnych dóbr, sytuację społeczno-ekonomiczną jednostek, ale także na wzrost i rozwój gospodarki oraz warunki życia społeczeństwa. Wszystkie wskazane aspekty potwierdzają ważność przyjętego do badań zagadnienia, zarówno w ujęciu mikro-, jak i makroekonomicznym. Istotny staje się też problem zmian poziomu dochodów społeczeństwa w latach 2007–2014 w kontekście oddziaływania wejścia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. na gospodarkę oraz spowolnienia gospodarczego w Polsce pod wpływem światowego kryzysu gospodarczego.

Jak wskazują Wołoszyn i Wysocki (2014), w każdym społeczeństwie zawsze występują nierówności dochodowe (ujawnia je tzw. współczynnik Giniego¹), które jeśli nie będą monitorowane, mogą przyczynić się do wystąpienia napięć i konfliktów społecznych. Oznacza to, że państwo w ramach swych zadań powinno zająć się problemem nierówności ekonomicznych (płacowych, dochodowych, majątkowych), wykorzystując różne narzędzia: polityki dochodowej, fiskalnej, a nawet regionalnej. Nierówności dochodowe warunkuje wiele czynników. Wśród nich wyróżniamy wewnętrzne (indywidualne), związane z cechami jednostki (np. ambicją, pracowitością), jej płcią, wiekiem, wykształceniem, przynależnością zawodową, stanem zdrowia, a także zewnętrzne, np. miejsce zamieszkania, przynależność do grupy społeczno-ekonomicznej (np. mieszkańców gospodarstw domowych miejskich i wiejskich, pracujących na własny rachunek, rencistów i in.), polityka państwa w zakresie niwelowania nierówności dochodowych za pomocą transferów budżetowych.

Materiał i metody

W opracowaniu zanalizowano zmiany wielkości i struktury dochodów i wydatków wiejskich gospodarstw domowych w Polsce w latach 2007–2014, co pozwoliło dokonać oceny sytuacji dochodowej tych gospodarstw, a także jej wpływu na wysokość i strukturę wydatków związanej z nimi grupy społecznej. Badania zostały wykonane z wykorzystaniem wtórnego materiału źródłowego w postaci danych GUS na temat dochodów (*Budżety Gospodarstw Domowych w... R.* [dot. 2006–2014], 2007–2015) i obszarów wiejskich (*Obszary Wiejskie w Polsce* [dot. 2014], 2016). Okres poddany badaniu wybrano ze względu na rozpoczęty w 2007 r. kryzys światowy i aby sprawdzić, czy spowolnienie gospodarcze w Polsce wpłynęło na zmiany dochodów gospodarstw domowych na wsi, a jeśli tak, to w jaki sposób. Spośród wykorzystanych w opracowaniu metod badawczych trzeba wymienić studium literatury przedmiotu, analizę porównawczą oraz metody statystyki opisowej.

Badaniom poddano dochody rozporządzalne gospodarstw domowych na terenach wiejskich, uznano je bowiem za podstawowy wskaźnik oceny sytuacji finansowej tych gospodarstw. Świadczą one o poziomie zamożności oraz o możliwościach konsumpcyjnych i stopniu zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego i jego członków oraz o stopniu ich niezależności finansowej (Sobczyk, 2014).

¹ Jest to najczęściej stosowany wskaźnik opisujący nierówności dochodowe. Nazywany jest też współczynnikiem koncentracji Lorenza. Jego wartości mieszczą się w przedziale [0,1]. W przypadku, gdy wszystkie analizowane jednostki mają ten sam dochód (rozkład egalitarny), współczynnik Giniego równa się 0. W przypadku skrajnej nierówności (gdy jedna osoba ma 100% dochodu w społeczeństwie) współczynnik koncentracji wynosi 1. Żadna ze skrajnych sytuacji nie jest możliwa w prawdziwym społeczeństwie, więc rzeczywisty współczynnik Giniego ma zawsze wartość mieszczącą się w przedziale między 0 a 1 (Campano i Salvatore, 2006). Wyższe wartości tego wskaźnika sugerują występowanie większych nierówności dochodowych w społeczeństwie.

Podstawowe pojęcia dotyczące dochodów

Według definicji GUS dochody rozporządzalne to „suma bieżących dochodów gospodarstw domowych z poszczególnych źródeł, pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika, o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawiciele wolnych zawodów i osób użytkujących gospodarstwo indywidualne w rolnictwie oraz o składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne” (Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2011, s. 33). Na dochód rozporządzalny składają się dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary i usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie lub prowadzonej na własny rachunek działalności gospodarczej), a także towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Główny Urząd Statystyczny precyzyjnie określa również wszystkie kategorie pochodzących z różnych źródeł dochodów tworzących dochód rozporządzalny, co pozwala, niezależnie od typu gospodarstwa domowego, przyporządkować mu dochody w tej kategorii. Do składowych dochodu rozporządzalnego zalicza się (Wałęga, 2012, s. 221):

- „dochód z pracy najemnej,
- dochód z gospodarstwa indywidualnego,
- dochód z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym w rolnictwie, z wykonywania wolnego zawodu,
- dochód z tytułu własności,
- dochód z wynajmowania nieruchomości,
- świadczenia z ubezpieczeń społecznych,
- świadczenia pozostałe,
- pozostały dochód (w tym dary i alimenty)”.

Dochody rozporządzalne są przeznaczane w gospodarstwach domowych na pokrywanie wydatków i na gromadzenie oszczędności. Wskaźnikiem ujawniającym sytuację dochodową tych podmiotów jest przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na osobę w gospodarstwie domowym. Zależy on od cech społecznych i demograficznych gospodarstw, takich jak (Zalega, 2007; Wałęga, 2012):

- typ gospodarstwa – pracowników, pracowników użytkujących gospodarstwo rolne, rolników, osób pracujących na własny rachunek, emerytów i rencistów, utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych;
- struktura wieku mieszkańców gospodarstwa domowego i liczba dzieci;
- poziom wykształcenia jego członków – czynnik ten jest istotny zwłaszcza w przypadku osób zajmujących stanowiska nierobotnicze;
- wielkość gospodarstwa domowego, czyli liczba osób, które je tworzą;
- współczynnik aktywności zawodowej, tzn. stosunek liczby osób pracujących zawodowo do ogólnej liczby osób w danym gospodarstwie domowym;
- lokalizacja – miasto (o różnych rozmiarach) lub wieś oraz region, w którym znajduje się gospodarstwo domowe.

W literaturze przedmiotu (Zalega, 2007; Wałęga, 2012) wskazuje się, że istnieje ścisła korelacja między cechami społecznymi i demograficznymi gospodarstw domowych a ich sytuacją ekonomiczną, określającą możliwości konsumpcyjne i warunki dysponowania dochodem.

Charakterystyka obszarów wiejskich

W latach 2007–2014 obszary wiejskie zajmowały 93,1–93,2%² powierzchni Polski, a liczba zamieszkującej je ludności wykazywała tendencję wzrostową, z dodatnim saldem migracji wewnętrznych. W 2007 r. tereny te zamieszkiwało 14,765 mln osób, czyli 38,8% ludności kraju, a w 2014 r. wielkość ta wynosiła już 15,239 mln, co stanowiło 39,7% ludności Polski. Analiza struktury wiekowej mieszkańców terenów wiejskich wskazuje na wyższy niż w miastach udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności, choć zauważalna była też tendencja wzrostowa, jeśli chodzi o liczbę osób w wieku poprodukcyjnym, i malejąca w przypadku osób w wieku przedprodukcyjnym. W 2007 r. na obszarach wiejskich udział ludności w wieku produkcyjnym wyniósł 61,9%, a w 2014 r. wzrósł do 63,3%, przy 16,6% osób w wieku poprodukcyjnym i 20,1% ludności w wieku przedprodukcyjnym (*Rocznik Demograficzny*, 2015; *Obszary Wiejskie w Polsce*, 2016). W badanym okresie na terenach wiejskich zwiększały się udział i liczba osób pracujących, wśród których przeważali mężczyźni. W 2007 r. było to 16,7%, a wskaźnik pracujących na 1000 mieszkańców wyniósł 94,5. W 2014 r. odsetek pracujących na obszarach wiejskich wyniósł już 18,7%, a wskaźnik – 108,8. Rósł także wskaźnik aktywności zawodowej z 54,2% do 56,3%. Stopa bezrobocia na tych terenach w latach 2007–2014 ulegała wahaniom, od 9,2% w 2007 r. do 9,5% w 2014 r. W latach 2007–2009 malała, a w następnym okresie 2010–2013 – rosła, aby ponownie zmniejszyć się w kolejnym roku.

Na obszarach wiejskich w latach 2007–2014 zmianom ulegała także struktura zatrudnienia rozpatrywana według rodzajów podejmowanej działalności. W 2008 r. 60,3% ogółu osób pracujących na wsi było zatrudnionych w rolnictwie, łowiectwie i rybactwie (przy czym aż 99,3% z nich pracowało w rolnictwie), 20,5% pracowało w sektorze usług (przede wszystkim nierynkowych – 52,2%), a przemysł i budownictwo zatrudniały 19,2% pracujących na obszarach wiejskich (*Charakterystyka Obszarów Wiejskich w... R.*, 2010). W 2014 r. to przemysł i budownictwo zatrudniały najwięcej osób pracujących na obszarach wiejskich – 44,4%. Na drugim miejscu znalazły się pozostałe usługi (28,3%), a na trzecim – handel, naprawa pojazdów samochodowych, gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia (21% pracujących). W rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie pracowało tylko 5,1% wszystkich pracujących. Najmniejszy odsetek pracujących odnotowano w przypadku działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz w obsłudze rynku nieruchomości (1,2%) (*Obszary Wiejskie w Polsce*, 2016).

W badanym okresie gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich utrzymywały się z dochodów pochodzących z różnych źródeł. Należały do nich: praca najemna, praca na własny rachunek, indywidualne gospodarstwo rolne i świadczenia z ubez-

² W latach 2002–2009 było to 93,2% powierzchni kraju, ale od 2010 r. udział ten zmniejszył się do 93,1%.

pieczeń społecznych. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwach domowych na tych obszarach w latach 2007–2014 ulegał zmianie. Wykazywał tendencję wzrostową w przypadku dochodów z pracy najemnej (wzrost z 312,39 zł w 2007 r. do 526,99 zł w 2014 r.) i pracy na własny rachunek (45,75 zł w 2007 r. i 81,66 zł w 2014 r.) oraz dochodów ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych (wzrost z 203,17 zł w 2007 r. do 271,70 zł w 2014 r.). W przypadku przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym bardzo zmienne tendencje zaobserwowano w gospodarstwach indywidualnych. W latach 2008–2009 dochód ten obniżał się, aż do 105,99 zł w 2009 r. W 2010 r. mocno wzrósł – do 123,35 zł – aby w kolejnym roku ponownie spaść do 109,62 zł. W następnych dwóch latach (2011–2012) znów odnotowano silny wzrost tego wskaźnika – aż do 138,61 zł w 2013 r. W ostatnim roku analizy dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym w przypadku indywidualnego gospodarstwa rolnego ponownie znacznie się obniżył – do 103,30 zł.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym na wsi w 2014 r. wyniósł 1067 zł (ogółem w Polsce było to 1340 zł) i był niższy niż w miastach, gdzie osiągnął wartość ogółem 1516 zł. Różnica ta wynikała nie tylko z wysokości dochodów uzyskiwanych w różnych miejscach zamieszkania, lecz także z liczby osób tworzących gospodarstwa domowe na wsi – średnio 3,1 osoby w stosunku do 2,5 osoby w gospodarstwach domowych w miastach. Potwierdzeniem różnic między dochodami uzyskiwanymi w mieście a tymi na wsi jest także wskaźnik Giniego, którego wartość zmniejszyła się w latach 2007–2014, zarówno dla wsi, jak i dla miast, ale nadal była wyższa na terenach wiejskich niż w miastach. Na początku badanego okresu współczynnik Giniego na obszarach wiejskich wyniósł 0,341, a w 2014 r. – 0,329. W tym samym czasie w przypadku miast zmienił się z 0,325 na 0,306 (*Budżety Gospodarstw Domowych w ... R.*, 2015).

Z danych GUS dotyczących struktury dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych przypadających na jedną osobę w gospodarstwie na obszarach wiejskich w 2014 r. (*Obszary Wiejskie w Polsce*, 2016) wynika, że największe znaczenie miały tu dochody z pracy najemnej (49,4%, a w miastach 56%), ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych (25,5%, w miastach 25,7%) oraz z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie (9,7%, w miastach 0,5%).

Wyniki i dyskusja

W latach 2007–2014 polska gospodarka odczuwała zarówno korzystne oddziaływanie integracji z Unią Europejską, jak i – w miarę łagodnie – skutki światowego kryzysu gospodarczego, które w naszym kraju przybrały postać spowolnienia gospodarczego. Przejawami tych zjawisk były zmiany średniego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym ogółem. Po wejściu Polski do Wspólnoty w 2004 r. dochód ten wynosił 735,40 zł. Następnie systematycznie rósł w kolejnych latach, do 1340,44 zł w 2014 r., pomimo wahań koniunktury gospodarczej (*Budżety Gospodarstw Domowych w ... R.*, 2015). W tym okresie zwiększył się o 82,3%. W przyjętym w opracowaniu okresie badawczym 2007–2014 przyrost ten wyniósł 44,3%

(z 928,97 zł do 1340,44 zł). Zmiany tego wskaźnika nie były równomierne w przypadku gospodarstw domowych miejskich i wiejskich, na co wskazują dane przedstawione w tabeli 1. Największy przyrost wskaźnika wystąpił w przypadku gospodarstw domowych w miastach (o 45,25%). Gospodarstwa domowe na wsi zwiększyły swe miesięczne dochody rozporządzalne na jedną osobę w gospodarstwie o 43,33%. W całym badanym okresie najmniej zwiększył się ten dochód w gospodarstwach domowych rolników (jedyne o 24,12%). O występowaniu nadal dużych dysproporcji pomiędzy sytuacją dochodową gospodarstw domowych miejskich i wiejskich świadczą relacje dochodu tych ostatnich do dochodu ogółem oraz do dochodu w mieście. Wiejskie gospodarstwa domowe osiągały w 2014 r. jedynie 79,60% przeciętnego dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie (ogółem w Polsce), a jedynie 70,38% wartości tego wskaźnika dla mieszkańców miast. W jeszcze gorszej sytuacji były gospodarstwa domowe rolników.

Tabela 1. Zmiany przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwach domowych w Polsce w latach 2007–2014

Table 1. Changes of average monthly disposable income per capita in Polish households between 2007 and 2014

Wyszczególnienie Specification	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym (zł) / Average monthly disposable income per capita in households (PLN)			
	ogółem total	miasto city	wieś countryside	rolnicy farmers
2007	928,87	1043,71	744,44	846,76
2008	1045,52	1176,11	835,85	887,35
2009	1114,49	1254,82	889,18	884,01
2010	1192,82	1342,11	953,13	1024,53
2011	1226,95	1383,55	975,25	983,88
2012	1278,43	1439,54	1027,63	1091,55
2013	1299,07	1453,00	1060,00	1156,00
2014	1340,44	1516,00	1067,00	1051,00
Zmiana dochodu w latach 2007– 2014 (%) / Change of income in years 2007–2014 (%)	44,31	45,25	43,33	24,12
Stosunek danego dochodu do dochodu ogółem w 2014 r. / Ratio of the given income to total income in 2014	–	113,10	79,60	78,40
Stosunek danego dochodu do dochodu w mieście w 2014 r. / Ratio of the given income to income in the city	88,42	–	70,38	69,33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Budżety Gospodarstw Domowych (2008–2015)*

Source: Autor's study based on: *Budżety Gospodarstw Domowych (2008–2015)*

W badanym okresie przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym stale wzrastał w przypadku gospodarstw domowych miejskich i wiejskich. Tym samym zauważalna była kontynuacja trendu wzrostowego, który zapoczątkowało wstąpienie Polski do UE. Nawet wówczas, gdy w Polsce pojawiły się symptomy spowolnienia gospodarczego pod wpływem światowego kryzysu gospodarczego (m.in. wzrost bezrobocia, zmiany stopy inflacji, załamanie rynku akcji czy zmniejszenie popytu wewnętrznego, zmiany poziomu i struktury konsumpcji gospodarstw domowych), dochody rozporządzalne gospodarstw domowych przypadające na jedną osobę rosły, choć dynamika wzrostu uległa zmianie (tab. 2).

Tabela 2. Dynamika wzrostu dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym w latach 2007–2014 (wskaźniki łańcuchowe)

Table 2. The growth rate of disposable income per person in the household between 2007 and 2014 (chain indicators)

Rok / Year	Wskaźniki dynamiki wzrostu dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwach domowych według lokalizacji / The growth rate of disposable income per person in the household by location			
	ogółem total	miasto city	wieś countryside	rolnicy farmers
2007	111,28	110,57	112,92	122,76
2008	112,56	112,69	112,28	104,79
2009	106,60	106,69	106,38	99,62
2010	107,03	106,96	107,19	115,90
2011	102,86	103,09	102,32	96,03
2012	104,20	104,05	105,37	110,94
2013	101,61	100,94	103,15	105,90
2014	103,18	104,34	100,66	90,92

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: tab. 1 oraz *Budżety Gospodarstw Domowych w 2006 r.* (2007)

Source: Autor's study based on Table 1 and: *Budżety Gospodarstw Domowych w 2006 r.* (2007)

Poprawa sytuacji dochodowej mieszkańców obszarów wiejskich mogła być skutkiem zmiany struktury źródeł pozyskiwania dochodów – w badanym okresie zwiększył się udział w dochodzie rozporządzalnym dochodów pochodzących z pracy najemnej przy jednoczesnym obniżeniu udziału dochodów ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych i socjalnych (Kozera, Stanisławska, Wysocki, 2014). Odnotowano także istotne wahania dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym w przypadku dochodów rolników.

W latach 2004–2007 zauważalne było bardzo szybkie tempo wzrostu dochodów gospodarstw domowych rolników, co wynikało z otwarcia rynków UE dla polskich wytwórców surowców rolnych i produktów żywnościowych oraz z objęcia sektora rolnego wspólną polityką rolną. Jej narzędzia pozwoliły także na zneutralizowanie

niekorzystnych skutków światowego kryzysu gospodarczego, mocno zmieniającego popyt na żywność, dzięki czemu dochody rozporządzalne rolników przypadające na jedną osobę w gospodarstwie domowym nie zmalały w znaczącym stopniu. Wsparcie z krajowych i unijnych środków budżetowych umożliwiło stabilizację dochodów rolników i poprawę ich parytetu względem innych grup zawodowych (Dudek, 2014).

W tej grupie społecznej dochody rozporządzalne przypadające na jedną osobę w gospodarstwie wzrastały w latach 2007–2010, aby w kolejnym roku obniżyć się. Potem w następnych dwóch latach, 2012–2013, ponownie wzrosły. W ostatnim roku badanego okresu nastąpił ich spadek. Pokazuje to, iż korzystny wpływ integracji ze Wspólnotą nie miał tu tak trwałego charakteru, jak w przypadku gospodarstw domowych miejskich i gospodarstw osób zamieszkujących obszary wiejskie, które utrzymywały się z innych źródeł zarobkowych niż prowadzenie indywidualnego gospodarstwa rolnego. Czynnikiem, które wpłynęły na obniżenie dochodów rozporządzalnych w tym okresie, były coraz niższe ceny produktów rolnych, stabilizacja popytu na żywność, embargo Rosji na żywność sprowadzaną z UE w 2014 r. oraz niska efektywność czynników produkcji (Nowak i Domańska, 2014; Zawalińska, Majewski, Wąs, 2015). Skutkowało to m.in. tym, że mieszkańcy wsi byli bardziej skłonni do poszukiwania innych źródeł dochodów – zatrudniania się poza własnym gospodarstwem rolnym oraz zakładania działalności gospodarczej i tym samym rozwijania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (Kozera, Stanisławska, Wysocki, 2014).

Chcąc ocenić sytuację dochodową gospodarstw domowych na obszarach wiejskich, dokonano także analizy przeciętnych miesięcznych wydatków w przeliczeniu na jedną osobę w gospodarstwie domowym. W Polsce w badanym okresie wskaźnik ten wykazywał tendencję wzrostową – zwiększał się z 810 zł w 2007 r. do 1079 zł w 2014 r. Obserwowano również stałe zmniejszanie się kwoty przeznaczanej z dochodu rozporządzalnego na wydatki – stanowiła ona 87,2% w 2007 r., a 80,5% w 2014 r. W badanym okresie zarówno jeśli chodzi o dochody rozporządzalne, jak i wydatki gospodarstwa domowe na wsi były w gorszej sytuacji niż miejskie. Oznacza to, że wydatki w przeliczeniu na jedną osobę w gospodarstwie domowym były niższe niż przeciętnie w Polsce oraz niższe niż w gospodarstwach zlokalizowanych w miastach. Na wsi wyższy procent dochodu rozporządzalnego przeznaczano na wydatki – w 2014 r. 81,9%. Wskazuje to na mniejszą ilość środków przeznaczanych z dochodu na oszczędności. Odmierna była także struktura przeciętnych miesięcznych wydatków jednej osoby gospodarstwa domowego. Wynika to zarówno z analizy wybranych wydatków (tab. 3), jak i bardziej szczegółowych badań wydatków na towary i usługi konsumpcyjne w gospodarstwach miejskich i wiejskich (tab. 4).

W badanym okresie w polskich gospodarstwach domowych (w tym wiejskich) udział wydatków na żywność w ogólnej sumie wydatków w przeliczeniu na jedną osobę zmniejszał się, choć w przypadku obszarów wiejskich cały czas był wyższy niż na pozostałych terenach Polski. Jednocześnie wzrastał udział wydatków na utrzymanie mieszkania lub domu i nośniki energii, ale w gospodarstwach domowych na obszarach wiejskich był on mniejszy niż w gospodarstwach domowych ogółem. Co charakterystyczne, wydatki wiejskich gospodarstw domowych na edukację, rekreację i kulturę zawsze były niższe niż wydatki gospodarstw domowych ogółem. W przypadku ostatniej kategorii wydatków dysproporcje te z czasem się zmniejszały.

Tabela 3. Struktura wybranych przeciętnych miesięcznych wydatków na jedną osobę w gospodarstwach domowych ogółem i na obszarach wiejskich (%)
Table 3. Structure of selected average monthly expenditure per person in total households and in rural areas (percent)

Przedmiot wydatków Object of expenditure	Gospodarstwa Households	Rok / Year										
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014			
Żywność i napoje bealkoholowe Food and non-alcoholic beverages	ogółem / total	26,6	25,6	25,1	24,8	25,0	25,1	24,9	24,4			
	obszary wiejskie / rural areas	31,4	29,8	29,4	28,9	29,0	28,8	28,3	27,9			
Użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii Housing, water, electricity, gas and other fuels	ogółem / total	18,4	18,9	19,7	20,2	20,7	20,3	20,8	20,1			
	obszary wiejskie / rural areas	17,2	18,2	19,0	19,8	20,3	19,5	19,9	19,1			
Zdrowie / Health	ogółem / total	4,9	4,8	5,0	4,8	5,0	5,0	5,1	5,0			
	obszary wiejskie / rural areas	4,6	4,5	4,7	4,5	4,6	4,7	4,7	4,7			
Edukacja / Education	ogółem / total	1,4	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1			
	obszary wiejskie / rural areas	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7			
Łączność / Communication	ogółem / total	5,0	4,8	4,5	4,4	4,2	4,0	5,2	5,0			
	obszary wiejskie / rural areas	4,7	4,6	4,5	4,4	4,2	4,0	4,8	4,8			
Rekreacja i kultura Recreation and culture	ogółem / total	7,6	7,9	8,0	8,0	8,1	8,1	6,5	6,5			
	obszary wiejskie / rural areas	5,5	5,9	6,3	6,1	6,4	6,6	5,6	5,6			

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Obszary Wiejskie w Polsce* (2016)
 Source: Autor's study based on: *Obszary Wiejskie w Polsce* (2016)

Tabela 4. Przeciętne miesięczne wydatki konsumpcyjne na jedną osobę w gospodarstwie domowym (zł)
Table 4. The average monthly consumption expenditure per person in the household (PLN)

Wyszczególnienie / Specification	Miasto / Urban areas				Wieś / Rural areas				
	Rok / Year	2007	2010	2013	2014	2007	2010	2013	2014
Żywność i napoje bezalkoholowe Food and non-alcoholic beverages		222,60	254,58	275,27	276,06	204,79	252,60	247,58	243,55
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe Alcoholic beverages and tobacco		24,11	29,95	30,77	-	18,20	22,09	21,90	-
Odzież i obuwie / Clothing and footwear		52,36	59,79	60,32	65,03	36,52	40,40	43,44	46,52
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii Housing, water, electricity, gas and other fuels		172,14	224,81	250,50	248,55	112,19	159,86	173,94	167,25
Wyposażenie mieszkania lub domu i prowadzenie gospodarstwa domowego Furnishing an apartment or home and running a household		49,78	57,52	54,75	-	36,81	41,03	41,77	-
Zdrowie / Health		46,34	54,35	62,25	62,31	29,89	36,29	41,01	40,95
Edukacja / Education		13,85	16,26	16,01	-	6,76	7,10	7,12	-
Łączność / Communication		46,69	48,59	62,91	-	30,99	35,13	41,91	-
Transport / Transport		82,15	102,21	107,76	103,83	64,72	82,84	93,99	91,45
Rekreacja i kultura / Recreation and culture		77,39	98,92	82,41	84,02	36,08	49,09	48,69	48,53
Restauracje i hotele / Restaurants and hotels		20,14	29,67	39,39	-	7,74	12,11	17,02	-
Pozostałe towary i usługi Other goods and services		50,49	60,39	72,00	370,70	30,58	37,56	44,60	235,60
Kieszonkowe / Pocket money		10,85	17,16	15,53	-	10,47	15,63	19,55	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Utzig (2015) i *Obszary Wiejskie w Polsce* (2016)
 Source: Autor's study based on: Utzig (2015) and *Obszary Wiejskie w Polsce* (2016)

W tabeli 4 przedstawiono wydatki konsumpcyjne według cen bieżących ponoszone przez jedną osobę w miejskich i wiejskich gospodarstwach domowych dla kilku wybranych lat badanego okresu (2007, 2010, 2013 i 2014). Informacje na temat kształtowania się tych wydatków można znaleźć również w opracowaniu Utzig (2015).

W latach 2007–2014 rosnące dochody rozporządzalne przypadające na jedną osobę w gospodarstwie domowym miejskim i wiejskim umożliwiły zwiększenie wydatków tych gospodarstw na dobra i usługi konsumpcyjne. Wśród wydatków na jedną osobę w gospodarstwach domowych zarówno na wsi, jak i w mieście dominowały te na żywność i napoje bezalkoholowe oraz na użytkowanie mieszkania. W gospodarstwach miejskich przeznaczana na nie kwota wzrosła z 394,74 zł w 2007 r. do 524,61 zł w 2014 r., czyli o 32,9% w stosunku do stanu na początku badanego okresu. W przypadku obszarów wiejskich suma wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe oraz użytkowanie mieszkań wzrosła z 316,98 zł w 2007 r. do 410,80 zł w 2014 r., tzn. o 29,60% w porównaniu z danymi z pierwszego roku analizy. W latach 2008–2009 na rosnące wydatki na jedną osobę w gospodarstwach domowych na użytkowanie mieszkania, zarówno w mieście, jak i na wsi, wpłynęły podwyżki cen opłat mieszkaniowych, zwłaszcza cen wody i nośników energii. Zmniejszające się obciążenie budżetów domowych wydatkami na podstawowe potrzeby (ich udział w ogólnej sumie wydatków zmniejszył się w latach 2007–2014) świadczy o wzroście dobrobytu gospodarstw domowych na terenach wiejskich. Wraz ze wzrostem dochodów rozporządzalnych przypadających na jedną osobę w gospodarstwie domowym na wsi w latach 2007–2014 zwiększyły się wydatki na wszystkie wskazane w tabeli 4 dobra i usługi, wzrosła także wysokość kieszonkowego, co wskazuje na zwiększenie się możliwości konsumpcyjnych wiejskich gospodarstw domowych i ich oszczędności.

Poprawa sytuacji dochodowej gospodarstw domowych na obszarach wiejskich sprzyjała także zmniejszeniu różnic w skali wydatków ponoszonych średnio przez jedną osobę w gospodarstwie domowym miejskim i wiejskim na kulturę i rekreację (na wsi przyrost o 34,5%), restauracje i hotele (w latach 2007–2013 wydatki na te dobra i usługi zwiększyły się na wsi o 119,9%), transport (41,3%) i łączność³ (w latach 2007–2013 przyrost wyniósł 35,24%). Świadczy to o tym, że w gospodarstwach domowych na obszarach wiejskich w planowaniu wydatków większego znaczenia nabrały cele inne niż zaspokojenie najpilniejszych potrzeb (podstawowych). Nie zmieniło tego nawet pogorszenie koniunktury gospodarczej w latach 2008–2009. W tym czasie wiejskie gospodarstwa domowe ponosiły najwyższe w całym badanym okresie wydatki na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego oraz zwiększały wydatki na rekreację i kulturę. Wzrost dochodu rozporządzalnego przypadającego na jedną osobę w gospodarstwie domowym w badanym okresie tylko w niewielkim stopniu wpłynął na zwiększenie konsumpcji usług edukacyjnych na obszarach wiejskich. Zmiany w wielkości i strukturze wydatków można uznać za przejaw poprawy jakości życia oraz wzrostu dobrobytu mieszkańców gospodarstw domowych. Znalazło to także odzwierciedlenie w poprawie subiektywnej oceny sytuacji gospodarstw domowych na wsi. Z badań budżetów gospodarstw domowych w 2014 r. przeprowadzonych przez GUS wynika, że

³ Wydatki na usługi internetowe do 2012 r. były wliczane do wydatków na rekreację i kulturę, a od 2013 r. stały się elementem wydatków na łączność.

sytuację dochodową wiejskich gospodarstw domowych większość (76,3%) respondentów z grupy społeczno-ekonomicznej z tymi gospodarstwami związanej określało jako „przeciętną” (59,9%) lub „raczej dobrą” (16,4%), a dość mały odsetek badanych uznawał ją za „złą” (4,9%) lub „raczej złą” (13,8%) (GUS, 2015). Korzystne tendencje potwierdzają także wyniki badań budżetów gospodarstw domowych w 2015 r. (GUS, 2016).

Wnioski

Badania nad sytuacją budżetową gospodarstw domowych na obszarach wiejskich w latach 2007–2014 pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- w badanym okresie sytuacja dochodowa wiejskich gospodarstw domowych była gorsza niż sytuacja ich odpowiedników w miastach, a współczynnik Giniego opisujący rozkład dochodów w społeczeństwie był wyższy niż w miastach; wskazuje to na większe nierówności dochodowe na obszarach wiejskich;
- wiejskie gospodarstwa domowe w porównaniu z gospodarstwami domowymi zarówno ogółem, jak i miejskimi osiągały niższe dochody rozporządzalne na jedną osobę i ponosiły niższe wydatki;
- w badanym okresie wzrosły dochody rozporządzalne w przeliczeniu na jedną osobę w wiejskich gospodarstwach domowych, podobnie jak w przypadku gospodarstw domowych na obszarach miejskich; korzystne zmiany dochodowe zachodziły również w okresie spowolnienia gospodarczego;
- w przypadku gospodarstw domowych na obszarach wiejskich przyrost tych dochodów był wolniejszy niż w miastach;
- w badanym okresie nastąpiła zmiana w strukturze przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego przypadającego na jedną osobę na obszarach wiejskich – zwiększył się w nim udział dochodów z pracy najemnej, wzrósł udział dochodów ze świadczeń społecznych oraz dochodu z pracy na własny rachunek, a zmniejszył się udział dochodu z pracy w gospodarstwie indywidualnym;
- rosnące dochody rozporządzane pozwoliły na zwiększenie wydatków na konsumpcję we wszystkich kategoriach dóbr i usług – zjawisko to dotyczyło zarówno miejskich, jak i wiejskich gospodarstw domowych;
- wzrost dochodów rozporządzalnych przypadających na jedną osobę w gospodarstwach domowych na wsi umożliwił zwiększenie wydatków na zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu, wzrosły więc wydatki na dobra oraz usługi rekreacyjne i kulturalne, korzystanie z hoteli i restauracji; wydatki na te cele były niższe niż w przypadku miejskich gospodarstw domowych, ale ich zwiększenie wskazuje na wzrost dobrobytu mieszkańców obszarów wiejskich oraz zmniejszanie się dystansu, jaki dzielili ich w tej dziedzinie od mieszkańców miejskich gospodarstw domowych.

Przeprowadzone badania nie wyczerpują złożonej problematyki związanej z sytuacją dochodową wiejskich gospodarstw domowych i różnicowaniem ich dochodów i konsumpcji. Mogą stanowić jednak inspirację do dalszych pogłębionych analiz w tym zakresie.

Bibliografia

- Budżety Gospodarstw Domowych w ... R. [dot. 2006–2014] (2007–2015).*
- Campano, F., Salvatore D. (2006). *Income distribution*. New York: Oxford University Press.
- Charakterystyka Obszarów Wiejskich w ... R. [dot. 2008] (2010).*
- Dudek, A. (2014). Koniunktura w polskim rolnictwie na tle sytuacji ogólnogospodarczej w latach 1996–2012. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 101(2), 7–19.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS] (2015). *Sytuacja gospodarstw domowych w 2014 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Notatka informacyjna*. Warszawa. Pobrane z: stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5486/3/14/1/sytuacja_gospodarstw_domowych_w_2014.pdf
- Główny Urząd Statystyczny [GUS] (2016). *Sytuacja gospodarstw domowych w 2015 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Notatka informacyjna*. Warszawa. Pobrane z: stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5486/3/15/1/sytuacja_gospodarstw_domowych_w_2015.pdf
- Główny Urząd Statystyczny, Departament Badania Warunków Życia (2011). *Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Kot, S.M. (2012). *Ku stochastycznemu paradygmatowi ekonomii dobrobytu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kozera, A., Stanisławska, J., Wysocki, F. (2014). Sytuacja finansowa gospodarstw domowych zamieszkujących obszary wiejskie w Polsce po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 101(2), 91–101.
- Nowak, A., Domańska, K. (2014). Zmiany dochodowości gospodarstw rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 101(1), 64–73.
- Obszary Wiejskie w Polsce [dot. 2014] (2016).*
- Rocznik Demograficzny (2015).*
- Sobczyk, G. (2014). Współczesna konsumpcja – nowe trendy na polskim rynku. *Zeszyty Naukowe WSEI. Seria Ekonomia*, 2, 87–104.
- Utzig, M. (2015). Wydatki konsumpcyjne wiejskich gospodarstw domowych a zmiany ich dochodów. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 17(4), 330–335.
- Wałęga, A. (2012). Zróżnicowanie poziomu i źródeł dochodów gospodarstw pracowniczych w Polsce. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 271, 219–232.
- Wołoszyn, A., Wysocki, F. (2014). Nierówności w rozkładzie dochodów i wydatków gospodarstw domowych rolników w Polsce. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 16(6), 535–540.
- Zalega, T. (2007). Gospodarstwo domowe jako podmiot konsumpcji. *Studia i Materiały. Wydział Zarządzania UW*, 1, 7–24.
- Zawalińska, K., Majewski, E., Wąs, A. (2015). Długookresowe zmiany w dochodach z polskiego rolnictwa na tle krajów UE. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 17(6), 1–9.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.06.2017

Do cytowania – For citation:

Łącka, I. (2017). Sytuacja dochodowa wiejskich gospodarstw domowych w Polsce w latach 2007–2014 i jej skutki [Income situation of rural households in Poland between 2007 and 2014 and its effects]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 29–42. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2017.1.29>